

СКЛАДАЛЬНІК

С.С. Юрэцкі, дырэктар дзяржаўнай установы “Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”, кандыдат гістарычных навук.

РАЗГЛЕДЖАНА І РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ:

кафедрай сацыяльна-гуманітарных дысцыплін
(пракакол № 8 ад 19.01.2026);

Саветам ДУА “Універсітэт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”
(пракакол № 6 ад 30.01.2026).

I. ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Праграма ўступнага іспыту для абітурыентаў, якія паступаюць у Універсітэт НАН Беларусі для атрымання паглыбленай вышэйшай адукацыі, распрацавана ў адпаведнасці з адукацыйным стандартам вышэйшай адукацыі і тыповымі навучальнымі праграмамі дысцыплін, якія адпавядаюць профілю абранай спецыяльнасці Археалогія.

Мэтай уступнага экзамену з'яўляецца комплексная праверка тэарэтычнага ўзроўню падрыхтоўкі абітурыентаў, абагульненне і ўзаемная ўвязка ведаў, засвоеных імі ў працэсе навучання на папярэдніх этапах атрымання вышэйшай адукацыі, а таксама высвятленне сфарміраванасці ў асоб, якія паступаюць у магістратуру, навываў і ўменняў, неабходных для рацыянальнай арганізацыі навукова-даследчага працэсу і вырашэння задач у сферы адпаведнай спецыялізацыі гістарычных ведаў.

Падчас падрыхтоўкі да ўступнага экзамену і ў працэсе яго вырашаюцца наступныя *задачи*:

- выяўленне ў абітурыентаў неабходнага для навучання ў магістратуры ўзроўню ведаў па археалогіі;

- высвятленне наяўнасці ў выпускнікоў устаноў вышэйшай адукацыі цэласнага ўяўлення аб узнікненні і развіцці чалавецтва, яго матэрыяльнай і духоўнай культуры на падставе рэчыўных, археалагічных крыніц;

- вызначэнне ўзроўню асэнсаванасці выпускнікамі сутнасці гісторыі, неабходнасці сістэматызацыі і дакладнай інтэрпрэтацыі археалагічных помнікаў;

- устанаўленне грунтоўнасці ведання абітурыентамі навуковых канцэпцый археалогіі ў яе сувязі з іншымі галінамі навуковых ведаў;

- высвятленне ступені сфарміраванасці ў будучых магістрантаў навуковага падыходу да вывучэння з'яў гісторыі, які грунтуецца на авалоданні характэрнымі для сучаснай археалагічнай навукі метадалагічнымі падыходамі да вывучэння і даціроўкі помнікаў.

Абітурыенты павінны ведаць:

- асноўныя паняцці і тэрміналогію археалагічнай навукі;

- галоўныя дасягненні і адкрыцці ў галіне археалогіі, працы і імёны выбітных айчынных і замежных даследчыкаў;

- важнейшыя метадалагічныя парадыгмы археалагічнай навукі, класіфікацыю рэчыўных крыніц, палявыя, кабінетныя і лабараторныя прыёмы археалагічных даследаванняў, метады вывучэння і даціроўкі помнікаў;

- асноўныя этапы развіцця матэрыяльнай культуры чалавецтва, культурна-гістарычную спадчыну беларускага народа;

умець:

- аналізаваць археалагічныя помнікі ў іх суаднесенасці з разнастайнымі гістарычнымі падзеямі і фактамі, з іншымі сферамі

сацыяльнай жыццядзейнасці, вызначаць месца помніка ў кантэксце археалагічнай перыядызацыі;

– арыентавацца ў асаблівасцях археалагічных культур розных плямёнаў і народаў;

– ацэньваць асноўныя дасягненні ў галіне матэрыяльнай культуры чалавецтва і выкарыстоўваць адпаведныя веды ў сваёй прафесійнай дзейнасці;

– выкарыстоўваць у гістарычных даследаваннях базавыя веды па археалогіі, арыентавацца ў навуковай і даведачнай літаратуры;

– аргументавана разважаць аб сучасным стане археалагічнай навукі.

валодаць:

– тэрміналогіяй, якая выкарыстоўваецца ў археалогіі Усходняй Еўропы;

– асновамі методыкі палявога, тыпалагічнага і аналітычнага вывучэння археалагічных матэрыялаў;

– метадамі працы з археалагічнымі і пісьмовымі крыніцамі, якія выкарыстоўваюцца ў вывучэнні археалагічных матэрыялаў.

II. ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

Раздзел I. АРХЕАЛОГІЯ. УВОДЗІНЫ

Тэма 1.1. Археалогія, яе месца сярод гістарычных навук і ў сістэме гуманітарных ведаў. Метадалогія археалогіі. Асноўныя метады палявых археалагічных даследаванняў

Крыніцы, прадмет і задачы археалогіі. Сувязь з іншымі гуманітарнымі навукамі. Выкарыстанне ў археалагічных даследаваннях даных антрапалогіі, палеагеаграфіі, палеазаалогіі, палеабатанікі, палеанталогіі і іншых прыродазнаўчых навук.

Асноўныя прынцыпы археалогіі. Магчымасці археалогіі ў аб'ектыўнай ацэнцы гістарычнага мінулага чалавецтва. Паняцці “археалагічная крыніца” і “археалагічны помнік”. Асноўныя метады навуковага аналізу археалагічных крыніц. Віды помнікаў. Археалагічная культура. Крытэрыі выдзялення археалагічных культур. Археалагічная культура і этнас. Археалагічная тыпалогія і класіфікацыя. Археалагічная храналогія і перыядызацыя. Метады даціроўкі ў археалогіі.

Прынцыпы палявых археалагічных даследаванняў. Археалагічныя разведкі. Методыка вывучэння паселішчаў. Методыка вывучэння пахавальных комплексаў. Палявая дакументацыя.

Тэма 1.2. Гісторыя ўзнікнення і развіцця археалагічнай навукі

Узнікненне археалогіі. Этап назапашвання рэчыўнага матэрыялу. Калекцыянаванне антычных старажытнасцяў і класічная археалогія. Асноўныя адкрыцці канца XVIII - XIX стст. Пачатак усходняй археалогіі. Першабытная археалогія і эвалюцыйная тэорыя. Станаўленне археалогіі як гістарычнай навукі. Асноўныя канцэпцыі археалогіі канца XIX - XX стст. Канцэпцыі археалагічнай культуры, культурна-гістарычны падыход. Неэвалюцыянізм і этнаархеалогія, школа “новай археалогіі”. Экалогія і сістэмны падыход. Асноўныя напрамкі развіцця археалогіі на сучасным этапе.

Раздзел II. ГІСТОРЫЯ ПЕРШАБЫТНАГА ЧАСУ

Тэма 2.1. Каменны век

Праблема паходжання чалавека. Асноўныя тэорыі антрапагенезу. Эвалюцыя гамінідаў і праблема прарадзімы чалавека сучаснага тыпу.

Ранні і сярэдні палеаліт. Перыядызацыя і храналогія. Гісторыя вывучэння. Асаблівасці развіцця матэрыяльнай культуры. Асноўныя помнікі ранняга і сярэдняга палеаліту на тэрыторыі Еўропы. Праблема першапачатковага засялення тэрыторыі Беларусі, палеалітычныя помнікі і знаходкі.

Позні палеаліт на тэрыторыі Беларусі. Палеагеаграфія эпохі. Помнікі. Гісторыя іх вывучэння і даследавання. Пытанні храналогіі і культурнай

інтэрпрэтацыі. Асаблівасці матэрыяльнай культуры. Характарыстыка крамянёвага інвентару. Гаспадарчыя заняткі насельніцтва. Праблемы генезісу і гістарычнага лёсу.

Фінальны палеаліт на тэрыторыі Беларусі. Асаблівасці палеагеаграфіі позналедавікоў Беларусі. Напрамкі засялення тэрыторыі Беларусі ў фінальным палеаліце. Фінальнапалеалітычныя культуры Беларусі, іх храналогія і перыядызацыя, месца ў агульнаеўрапейскім культурным кантэксце.

Лінгбійская культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка крамянёвага інвентару. Праблемы генезісу і гістарычнага лёсу.

Валкушанская культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка крамянёвага інвентару. Праблемы генезісу і гістарычнага лёсу.

Грэнская культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка крамянёвага інвентару. Праблемы генезісу і гістарычнага лёсу.

Свідэрская культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка крамянёвага інвентару. Праблемы генезісу і гістарычнага лёсу.

Характарыстыка эпохі мезаліту. Асаблівасці палеагеаграфіі галацэна Беларусі. Культурныя правінцыі ў мезаліце Еўропы. Асаблівасці развіцця матэрыяльнай культуры. Асноўныя тыпы паселішчаў і асаблівасці іх тапаграфіі. Характарыстыка гаспадарчых заняткаў. Праблема пераходу ад мезаліту да неаліту.

Кундская культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка крамянёвага інвентару. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Сожская і днепра-дзяснінская культуры. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка крамянёвага інвентару. Праблемы генезісу і гістарычнага лёсу.

Кудлаеўская культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка крамянёвага інвентару. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Яніславіцкая культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі.

Характарыстыка крамянёвага інвентару. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Агульная характарыстыка эпохі неаліту. Неаліт Беларусі ў кантэксце неалітызацыі Еўропы. Спецыфічныя рысы неаліту Беларусі. Палеагеаграфія сярэдняга галацэну Беларусі. Асноўныя тыпы паселішчаў і асаблівасці іх тапаграфіі. Заняткі і духоўны свет неалітычнага насельніцтва. Праблемы перыядызацыі і храналогіі.

Днепра-данецкая культура на тэрыторыі Беларусі. Гісторыя даследавання. Тэрыторыя. Асноўныя помнікі. Матэрыяльная і духоўная культура насельніцтва. Пытанні храналогіі і перыядызацыі. Паходжанне і гістарычны лёс.

Прыпяцка-нёманская культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка матэрыяльнай культуры. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Нёманская культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка матэрыяльнай культуры. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Верхнедняпроўская культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка матэрыяльнай культуры. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Нарвенская культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка матэрыяльнай культуры. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Культура тыповай грабеньчата-ямкавай керамікі. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка матэрыяльнай культуры. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Культура шарападобных амфар. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка матэрыяльнай культуры. Роля насельніцтва культуры шарападобных амфар у неалітызацыі тэрыторыі сучаснай Беларусі. Краснасельскія крэмнездабыўныя шахты. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Тэма 2.2. Бронзавы век

Агульная характарыстыка эпохі. Еўрапейскія сістэмы перыядызацыі і храналогіі. Асаблівасці бронзавага веку Беларусі ў агульнаеўрапейскім кантэксце. Асноўныя тыпы помнікаў. Гаспадарчыя заняткі і духоўны свет насельніцтва.

Культуры шнуравой керамікі на тэрыторыі Беларусі. Асноўныя прыметы кола культур шнуравой керамікі. Элементы "старашнуравага гарызонта" ("А-гарызонта") на тэрыторыі Беларусі.

Група (культура) палескай шнуравой керамікі. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка матэрыяльнай культуры. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Помнікі культуры шнуравой керамікі Панямоння. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя помнікі. Характарыстыка матэрыяльнай культуры. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Сярэднедняпроўская культура. Гісторыя вывучэння і даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Тэрыторыя распаўсюджання. Асноўныя паселішчы і могільнікі. Характарыстыка матэрыяльнай культуры. Праблема генезісу і гістарычнага лёсу.

Паўночнабеларуская культура. Гісторыя даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Роля культуры шнуравой керамікі ў развіцці паўночнабеларускай культуры. Гарфянікавыя стаянкі. Асаблівасці матэрыяльнай культуры. Асноўныя кірункі гаспадарчай дзейнасці. Духоўны свет носбітаў паўночнабеларускай культуры. Пытанні генезісу і гістарычнага лёсу.

Помнікі тшцінецкага культурнага кола на тэрыторыі Беларусі. Гісторыя даследавання. Храналогія і перыядызацыя. Праблема ідэнтыфікацыі і вылучэння лакальных культур (груп) помнікаў. Тшцінецкая культура (група помнікаў). Сосніцкая культура (група помнікаў). Паселішчы. Пахаванні. Асаблівасці матэрыяльнай культуры. Пытанні генезісу і гістарычных лёсаў.

Позні бронзавы век на тэрыторыі Беларусі. Праблема вылучэння посттшцінецкага перыяду і заключнага этапу эпохі бронзы на тэрыторыі Беларусі. Могільнікі і паселішчы з комплексамі позняга перыяду бронзавага веку. Праблема іх храналогіі. Бронзавыя вырабы позняга перыяду бронзавага веку. Культура ранняй штрыхаванай керамікі.

Тэма 2.3. Жалезны век

Агульная характарыстыка. Перыядызацыя і храналогія жалезнага веку Еўропы. Гальштатская і латэнская культуры ў Заходняй і Сярэдняй Еўропе.

Скіфы і сарматы. Уплыў скіфскай культуры на плямёны паўднёвай Беларусі.

Жалезны век лясной зоны Усходняй Еўропы. Агульная характарыстыка эпохі і праблемы этна-культурнага развіцця насельніцтва на тэрыторыі Беларусі.

Мілаградская і паморская культуры. Гісторыя вывучэння. Храналогія. Тэрыторыя. Матэрыяльная культура. Сацыяльна-эканамічнае і духоўнае развіццё насельніцтва. Праблема этнічнай прыналежнасці. Паходжанне і гістарычны лёс.

Зарубінецкая культура. Гістарыяграфія. Тэрыторыя. Паселішчы і могільнікі. Рэчавы комплекс. Асаблівасці палескага і верхнядняпроўскага (тыпу Чаплін і Кісцяні-Чачэрска) варыянтаў культуры. Праблемы храналогіі, генезісу і этнічнай прыналежнасці.

Культура поздняй штрыхаванай керамікі. Гісторыя вывучэння культуры. Тэрыторыя рассялення плямёнаў. Паселішчы і жыллы. Матэрыяльная культура і гаспадарчая дзейнасць. Паходжанне, храналогія і этнічная прыналежнасць.

Днепра-дзвінская культура. Гістарыяграфія. Тэрыторыя распаўсюджвання і лакальныя асаблівасці. Характар паселішчаў і жыллаў. Матэрыяльная культура і пытанні датавання. Гаспадарчая дзейнасць, сувязі з суседнімі культурамі. Паходжанне, храналогія і этнічная прыналежнасць.

Пшэворская культура. Агульная характарыстыка культуры. Цэнтральнаеўрапейскія храналагічныя схемы старажытнасцяў рымскага перыяду (схема К. Гадроўскага і Я. Тэйрала). Пшэворская культура і яе ўплывы ва Усходняй Еўропе.

Кіеўская культура. Гістарыяграфія. Тэрыторыя. Агульная характарыстыка культуры. Верхнядняпроўскі варыянт кіеўскай культуры. Паселішчы і жыллы. Могільнікі. Рэчавы комплекс. Праблемы храналогіі, генезісу, этнічнай прыналежнасці.

Вельбарская культура. Гістарыяграфія. Агульная характарыстыка. Вельбарская культура ў Беларусі. Пахавальны абрад. Рэчавы комплекс. Праблемы храналогіі, генезісу, этнічнай прыналежнасці.

Чарняхоўская культура. Гістарыяграфія. Агульная характарыстыка (паселішчы і жыллы, могільнікі, рэчавы комплекс). Праблемы храналогіі, генезісу і этнічнай прыналежнасці. Чарняхоўскі імпорт у Беларусі.

Пражская культура. Гісторыя вывучэння. Тэрыторыя. Паселішчы. Жылыя і гаспадарчыя пабудовы. Могільнікі і пахавальны абрад. Характарыстыка керамічнага і рэчавага комплексу. Праблемы храналогіі. Напрамкі славянскай міграцыі. Помнікі тыпу Карчак і Сукаў-Дзедзіцэ. Асаблівасці раннеславянскіх комплексаў на Беларускім Палессі.

Калочынская культура. Гісторыя вывучэння. Тэрыторыя. Катэгорыі помнікаў. Рэчавы комплекс. Праблемы датавання. Асаблівасці калочынскай культуры на тэрыторыі Беларусі. Генезіс і этнічная інтэрпрэтацыя.

Пянькоўская культура. Гісторыя вывучэння пянькоўскіх старажытнасцяў. Тэрыторыя. Паселішчы і могільнікі. Рэчавы комплекс. Скарбы "старажытнасцяў антаў". Храналогія, генезіс, праблема этнічнай прыналежнасці.

Банцараўская культура. Гістарыяграфія. Тэрыторыя. Паселішчы. Матэрыяльная культура. Праблемы пахавальнага абраду. Храналогія, генезіс, этнічная інтэрпрэтацыя.

Тушамлінская культура. Гісторыя вывучэння старажытнасцяў тыпу верхняга пласта Тушамлі. Тэрыторыя. Тыпы помнікаў. Рэчавы комплекс. Храналогія, генезіс, этнічная інтэрпрэтацыя.

Культура доўгіх курганоў. Гістарыяграфія. Культура пскоўскіх доўгіх курганоў (тэрыторыя, могільнікі і пахавальны абрад, паселішчы, рэчавы комплекс, храналогія, генезіс, праблемы этнічнай інтэрпрэтацыі). Смаленска-полацкія доўгія курганы (тэрыторыя, асаблівасці пахавальнага абраду, паселішчы, рэчавы комплекс, праблемы датавання і этнічнай прыналежнасці).

Раздзел III. АРХЕАЛОГІЯ СЯРЭДНЕВЯКОЎЯ І РАННЯГА НОВАГА ЧАСУ

Тэма 3.1. Археалогія ранняга сярэдневякоўя

Культура тыпу Лукі-Райкавецкай. Гісторыя вывучэння. Тэрыторыя. Агульная характарыстыка культуры. Помнікі тыпу Лукі-Райкавецкай у Беларусі. Паселішчы і могільнікі. Рэчавы комплекс. Сацыяльная стратыфікацыя паселішчаў (племянныя цэнтры, адкрытыя рамесніцка-гандлёвыя пункты, протагарады).

Раннеславянскія культуры апошняй чвэрці I тысячагоддзя н.э. на тэрыторыі Усходняй Еўропы (валынцаўская, роменская і боршаўская). Гісторыя вывучэння. Тэрыторыя. Агульная характарыстыка культур (паселішчы, могільнікі, рэчавы комплекс). Храналогія. Сувязь з летапіснымі плямёнамі.

Усходнія славяне і суседнія плямёны яцвягаў і літоўцаў ў заходніх раёнах Беларусі. Крывічы, дрыгавічы, радзімічы. Вывучэнне каменных курганоў і каменных магіл. Усходнелітоўскія курганы. Каменныя курганы яцвягаў, каменныя магілы. Характар пахавальнага абраду. Этнавызначальныя ўпрыгожанні. Характар побытавых рэчаў.

Сельскія паселішчы IX-XIII стст. Тапаграфія сельскіх паселішчаў і іх памеры. Тып забудовы, асноўныя віды жылых і гаспадарчых пабудоў. Земляробства і жывёлагадоўля, вясковае рамяство. Пахавальныя помнікі. Феадальныя замкі. Прыметы феадальных замкаў. Вішчынскі замак.

Паходжанне старажытных гарадоў на тэрыторыі Усходняй Еўропы. Вызначэнне горада, яго адрозненне ад іншых умацаваных і неўмацаваных паселішчаў. Найстаражытнейшыя гарады па пісьмовых крыніцах і археалагічных даных (Кіеў, Ноўгарад, Полацк). Агульныя заканамернасці ва ўзнікненні старажытных гарадоў. Этымалогія назваў гарадоў. Эканамічныя, сацыяльныя і палітычныя перадумовы ўзнікнення гарадоў.

Гандлёвыя сувязі старажытных гарадоў IX-XIII стст. Месца і роля гандлю ва ўзнікненні гарадоў. Асноўныя гандлёвыя шляхі і храналогія прыярытэтных кірункаў. Тавары экспарту і імарту. Сацыяльная складовая гандлёвых адносін. Імпартныя рэчы-знаходкі, выяўленыя падчас раскопак беларускіх гарадоў IX—XIII стст.

Матэрыяльная культура і рамёствы ў старажытных беларускіх гарадах. Віды рамёстваў і іх развіццё ў храналогіі. Узаемасувязі рамёстваў і гандлю. Рамёствы і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва.

Спецыфічныя рысы гарадской археалогіі: вывучэнне тапаграфіі паселішча, стратыграфічныя гарызонты, слаі і праслойкі, драўляная забудова, прывязка і фіксакцыя, плошча даследавання, магутнасць культурных напластаванняў і г.д. Арганізацыя археалагічных работ, тэхнічнае забеспячэнне, тэхніка бяспекі. Узоры раскопак феадальных гарадоў і іх вынікі.

Старажытны Полацк. Тапаграфічная структура і матэрыяльная культура. Роля і месца ў беларускай археалогіі. Этапы вывучэння і асноўныя даследчыкі. Элементы тапаграфічнай структуры горада IX-XVII стст.: замкі, пасады, манастыры (тэрыторыя, храналогія, культурны слой). Асноўныя рысы матэрыяльнай культуры, характэрныя асаблівасці рамяства. Гандаль і залатарства, рамяство і сельская гаспадарка. Горад і акруга.

Старажытны Мінск. Праблема месцазнаходжання і паходжання. Тапаграфія і абарончыя збудаванні. Планіроўка і забудова. Жылыя і гаспадарчыя пабудовы. Матэрыяльная культура і гаспадарчая дзейнасць гараджан. Мінскі храм.

Старажытны Тураў. Гісторыя вывучэння. Даследчыкі. Асаблівасці тапаграфіі, характарыстыка культурных напластаванняў. Збудова: драўляная і манументальная. Заняткі насельніцтва. Гандлёвыя і культурныя сувязі з іншымі землямі.

Гарады Тураўскай зямлі. Асноўныя даследчыкі. Тапаграфія і храналогія Пінска, Берасця, Давыд-Гарадка, Слуцка, Клецка, Рагачова і інш. Абарончыя ўмацаванні, заняткі насельніцтва.

Старажытныя гарады Беларускага Панямоння (Гродна, Наваградак, Ваўкавыск). Асноўныя даследчыкі. Тапаграфія, абарончыя збудаванні, забудова. Помнікі манументальнага дойлідства: пералік, характарыстыка, вытокі. Культурныя і гандлёвыя сувязі з паўночнымі і паўднёвымі краінамі па матэрыялах археалагічных раскопак. Матэрыяльная культура насельніцтва.

Выяўленчае і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі IX-XVII стст. па матэрыялах археалагічных раскопак. Упрыгожванне побытавых рэчаў. Ювелірнае рамяство. Дэкаратыўная кераміка. Выяўленчае мастацтва. Вырабы з дрэва, косці, каменю, шкла. Мастацтва і рэлігія. Крыж Еўфрасінні Полацкай. Культурныя і іншыя ўплывы ў мастацтве IX-XVII стст.

Царкоўная і грамадская манументальная архітэктура Беларусі XI-XII стст. Першы хрысціянскі мураваны храм у Полацку. Гісторыя вывучэння, праблемы рэканструкцыі і храналогіі, аналогіі на суседніх землях. Полацкая архітэктурная школа XII ст.: помнікі, адметнасці, асаблівасці і традыцыі. Яе ўплыў на архітэктуру Смаленска. Гродзенская архітэктурная школа. Грамадская мураваная архітэктура XII ст. у гарадах Беларусі. Абарончая вежа ў Камянцы XIII ст. Яе аналогіі.

Тэма 3.2. Археалогія позняга сярэдневякоўя і ранняга Новага часу

Побытавая, масавая забудова і планіроўка ў сярэдневяковых гарадах Беларусі XIV-XVIII стст. Крыніцы па побытавой і масавай забудове, планіроўцы гарадоў XIV-XVIII стст. Даняя археалогіі, картаграфіі, пісьмовых крыніц. Змены ў гарадской тапаграфіі і іх прычыны. Культавыя і грамадскія пабудовы ў структуры беларускага горада XIV-XVIII стст.

Археалогія мястэчак на тэрыторыі Беларусі XIV-XVIII стст. Вызначэнне мястэчак і іх адрозненні ад іншых тыпаў пасяленняў. Даследчыкі мястэчак. Храналогія мястэчак, іх сацыяльны статус. Гаспадарка беларускіх мястэчак XIV-XVIII стст. Асаблівасці матэрыяльнай культуры.

Замкі ў Беларусі. Эвалюцыя паняцця замак ў XIV-XVIII стст. Храналогія замкаў. Этапы вывучэння. Асноўныя даследчыкі, літаратура. Замкі драўляныя і мураваныя. Матэрыяльная культура замкаў.

Вясковыя паселішчы XIV-XVIII стст. Асноўныя даследчыкі. Сістэма рассялення і яе адрозненне ад раннейшых перыядаў. Тыпы вясковых паселішчаў. Матэрыяльная культура. Феадальныя сядзібы.

Археалагічнае вывучэнне манументальнага дойлідства ў Беларусі. Архітэктура абарончых аб'ектаў і яе вывучэнне. Літаратура і даследчыкі. Гарадскія культавыя аб'екты ў Полацку, Віцебску, Гродна, Тураве, Мінску і іншых гарадах. Манастырскія комплексы ў буйных гарадах і мястэчках. Помнікі грамадскага дойлідства. Фарміраванне структуры цэнтра гарадоў у XVI-XVIII стст. на прыкладзе Мінска.

III. ИНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

Асноўная літаратура:

1. Алексеев, Л. В. Археология и краеведение Беларуси, XVI в. – 30-е годы XX в. / Л. В. Алексеев ; под ред. Б. А. Рыбакова. – Мн. : Бел. навука, 1996. – 205 с.
2. Алексеева, Е. М. Античные государства Северного Причерноморья / Е. М. Алексеева [и др.] ; отв. ред. Г. А. Кошеленко [и др.] ; АН СССР, Ин-т археологии. – М. : Наука, 1984. – 392 с.
3. Археалогія Беларусі : у 4 т. / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мн. : Бел. навука, 1997-2001. – 4 т.
4. Археалогія Беларусі : у 4 т. / Ш. І. Бекцінееў, Ю. М. Бохан, І. У. Ганецкая і інш.; гал. рэд. В. М. Ляўко. – Мн. : Бел. навука, 2001. – Т.4 : Помнікі XIV - XVIII стст. / Ш. І. Бекцінееў, Ю. М. Бохан, І. У. Ганецкая і інш.; гал. рэд. В. М. Ляўко. – 2001. – 597 с.
5. Археалогія Беларусі : энцыклапедыя : у 2 т. / складальнік Ю. У. Каласоўскі ; рэдкалегія : Т. У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн. : Бел. Энцыклапедыя, 2009 – 2011. – 2 т.
6. Ваганова, А. Н. История первобытного общества : происхождение человека : пособие / А. Н. Ваганова ; БГУ. – Мн. : БГУ, 2013. – 109 с.
7. Дук, Д. У. Археалогія : вучэб.-метад. комплекс / Д. У. Дук ; Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Установа адукацыі "Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт". – Наваполацк : ПДУ, 2009. – 153 с.
8. Загорульский, Э.М. Археология : пособие / Э. М. Загорульский. – Мн. : БГУ, 2020.
9. Загарульскі, Э. М. Заходняя Русь IX-XIIIстст. : вучэб. дапам. / Э. М. Загарульскі. – Мн. : Універсітэцкае, 1998. – 239 с.
10. Колосов, А. В. Основы археологии : учеб.-метод. пособие / А. В. Колосов ; Министерство образования Республики Беларусь, Учреждение образования "Могилевский государственный университет им. А. А. Кулешова". – Могилев : МГУ, 2012. – 158 с.
11. Копытин, В. Ф. Каменный век на территории Белоруссии : учеб. пособие / В. Ф. Копытин ; Министерство народного образования БССР, Минский государственный педагогический институт им. А. М. Горького, Могилевский государственный педагогический институт им. А. А. Кулешова. – Мн. : Могилевский пединститут, 1990. – 96 с.
12. Левко, О. Н. Введение в археологию : пособие / О. Н. Левко ; Министерство образования Республики Беларусь, Учреждение образования "Могилевский государственный университет им. А. А. Кулешова". – Могилев : Издательский центр МГУ, 2009. – 96 с.
13. Мартынов, А. И. Археология : учебник / А. И. Мартынов. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 460 с.

14. Тарасаў, С. В. Археалогія Беларусі : час, таямніцы, скарбы, людзі : нататкі археолага / С. В. Тарасаў. – Мн. : Беларусь, 2017. – 191 с.
15. Чарняўскі, М. М. Каменны век Беларусі : ілюстраваны канспект лекцый : вучэб.-метад. дапаможнік / М. М. Чарняўскі. – Мн. : Тэхналогія, 2011. – 61 с.

Дадатковая літаратура:

1. Алексеев, Л. В. Западные земли домонгольской Руси в историко-археологическом осмыслении / Л. В. Алексеев, В. П. Богданов ; Российская академия наук, Институт археологии, Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Исторический факультет. – М. : Наука, 2009. – 335 с.
2. Артеменко, И. И. Племена Верхнего и Среднего Поднепровья в эпоху бронзы / И. И. Артеменко ; [отв. ред. Д. А. Крайнов, П. М. Кожин] ; Академия наук СССР, Институт археологии. – М. : Наука, 1967. – 134 с.
3. Восточные славяне : историческая и духовная общность : материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 15-летию Общества Кирилла Туровского (Гомель, 15–16 апреля 2008 г.) / [ред. : В. И. Коваль (отв. ред.), Е. И. Холявко, Е. В. Ничипорчик]. – Гомель : ГГУ, 2008. – 235 с.
4. Дук, Д. У. Археалагічныя комплексы пасадаў Полацка IX–XVIII стст. : (па выніках раскопак 2004–2012 гг.) / Д. У. Дук ; Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Установа адукацыі "Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт". – Наваполацк : ПДУ, 2014. – 252 с.
5. Загорульский, Э. М. Белая Русь с середины I тысячелетия до середины XIII века / Э. М. Загорульский. – 2-е изд., доп. – Мн. : Четыре четверти, 2014. – 528 с.
6. Загорульский, Э. М. Славяне : происхождение и расселение на территории Беларуси / Э. М. Загорульский. – Мн. : БГУ, 2012. – 366 с.
7. Іоў, А. В. Старажытнае паселішча на Ясельдзе / А. В. Іоў, В. С. Вяргей ; Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут гісторыі. – Мн. : Бел. навука, 2012. – 172 с.
8. Калечыц, А. Г. Палеалітычныя помнікі Беларусі : культурна-храналагічная ідэнтыфікацыя крыніц / А. Г. Калечыц, А. У. Коласаў, В. С. Абухоўскі ; НАН Беларусі, Ін-т гісторыі, Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. – Мн. : Бел. навука, 2010. – 321 с.
9. Калечыц, А. Г. Человек и среда обитания : Вост. Беларусь : Камен. век / Е. Г. Калечиц. – Мн. : Экоперспектива, 2003. – 223 с.
10. Каробушкіна, Т. М. Насельніцтва Беларускага Пабужжа X-XIII ст ст. / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т гісторыі; Навук. рэд. П.Ф. Лысенка. – Мн. : Бел. навука, 1999. – 128 с.

11. Клейн, Л. С. Время в археологии / Л. С. Клейн. – СПб. : Евразия, 2014. – 381 с.
12. Клейн, Л. С. Принципы археологии / Л.С.Клейн. – СПб. : Бельведер, 2001. – 150 с.
13. Колосов, А. В. Финальный палеолит и мезолит Посожья : монография / А. В. Колосов ; Министерство образования Республики Беларусь, Учреждение образования "Могилевский государственный университет им. А. А. Кулешова". – Могилев : МГУ, 2015. – 173 с.
14. Ксензов, В. П. Мезолит Северной и Центральной Беларуси / В. П. Ксензов ; навук. рэд. І. М. Язэпенка ; Ін-т гісторыі НАН Беларусі. – Мн. : Ін-т гісторыі НАН Беларусі, 2006. – 169 с.
15. Левко, О. Н. Витебск / О. Н. Левко ; ред.: А. А. Коваленя [и др.] ; НАН Беларусі, Ін-т історыі. – Мн. : Бел. навука, 2010. – 334 с.
16. Левко, О. Н. Средневековые территориально-административные центры северо-восточной Беларуси : Формирование и развитие / О. Н. Левко ; Ін-т історыі Нац. акад. навук Беларусі. – Мн. : Бел. навука, 2004. – 278 с.
17. Макушников, О. А. Археология городских и сельских поселений Древней Руси IX–XIII веков : практ. рук. / О. А. Макушников ; Министерство образования Республики Беларусь, Учреждение образования "Гомельский государственный университет им. Франциска Скорины". – Гомель : ГГУ, 2015. – 47 с.
18. Макушников, О. А. Гомель с древнейших времен до конца XVIII века : историко-краеведческий очерк / О. А. Макушников. – 3-е изд., исп. и доп. – Гомель : Барк, 2013. – 243 с.
19. Медведев, А. М. Верхнее Понеманье в железном веке и раннем средневековье / А. М. Медведев ; НАН Беларусі, Ін-т історыі. – Мн. : Бел. навука, 2011. – 349 с.
20. Седов, В. В. Славяне ; Древнерусская народность : историко-археологические исследования : избранные труды / В. В. Седов. – М. : Знак, 2005. – 943 с.
21. Чарняўскі, М. М. Касцяныя і рагавыя вырабы на паселішчах Крывінскага тарфяніку : неаліт - бронзавы век / М. Чарняўскі ; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мн. : Бел. навука, 2007. – 75 с.
22. Штыхаў, Г. В. Матэрыялы па археалогіі Беларусі = Materials on the archaeology of Belarus : [нав. зб.] / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут гісторыі. – Мн. : Ін-т гісторыі, 1957. – № 16: Курганны могільнік Ізбішча-Дзвінаса / Штыхаў Г. В. ; [нав. рэд. В. М. Ляўко]. – 2008. – 248 с.
23. Штыхаў, Г. В. Узнікненне Лагойска : гісторыка-археалагічны нарыс / Г. В. Штыхаў ; НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мн. : Бел. навука, 2015. – 104 с.